

MIĘDZYNARODOWE SEMINARIUM „L'ARMÉE ROMAINE
ET LES LES BARBARES DU IVe AU VIIe S.”;
Saint Germain en Laye (Francja), 24–28 lutego 1990 r.

Międzynarodowe seminarium na temat „Armia rzymska wobec Barbarzyńców od IV do VII wieku”, które zorganizowano w Saint Germain en Laye pod Paryżem, odbyło się pod auspicjami Centre Nationale de Recherches Scientifiques Ministère des Affaires Etrangères, Ministère de la Culture i École du Louvre. Zgromadziło ono ponad 150 archeologów, historyków i historyków sztuki z nieomal wszystkich krajów Europy Zachodniej i Północnej oraz Izraela, Polski, USA i ZSRR. Obrady odbywały się w sali konferencyjnej głównego organizatora – Musée des Antiquités Nationales i w Théâtre Municipal w Saint Germain en Laye.

Wysłuchano łącznie 44 referatów, podzielonych na 9 grup tematycznych. W pierwszej, „Od tetrarchii do V wieku”, odczytano referat H. Wolframa (Wiedeń), w którym autor przedstawił armię rzymską jako wzór dla *Exercitus Barbarorum*. Następnie C. Zuckerman (Jerozolima) omówił problem „rzymskich Barbarzyńców” jako temat dla rozważań o pochodzeniu tetrarchicznych oddziałów pomocniczych (*auxilia*). A. Schwarz (Wiedeń) zaprezentował kolejny etap swoich studiów nad zagadnieniem obecności Gotów – tym razem w armii późnego Imperium. W końcu L. Cracco Ruggini (Turyn) poświęciła swoje wystąpienie interesującemu zagadnieniu „męczenników wojennych” w odniesieniu do rzymskiej wojskowej tradycji w „*Vita Baboleni*”.

Drugą grupę pod hasłem „Do armii bizantyjskich i barbarzyńskich” otwierał referat J.F. Haldona (Birmingham) „Administracyjna i instytucjonalna kontynuacja tradycji organizowania sił zbrojnych Rzymu we wschodniej części Imperium w VII wieku”. M. Cesa (Urbino) podzieliła się uwagami o zachodniorzymskiej polityce lat 402–412 w odniesieniu przede wszystkim do Federati. B.S. Bachrach (Minneapolis) przedstawił niekonwencjonalną wizję „Wielkiej strategii w germańskich «państwach-księstwach»”. J. Durliat (Tuluza) w referacie „Armie i związki wojskowe do szóstego stulecia na wschodzie i zachodzie – problem żołnierzy” pokazał, jak bardzo armia i instytucje wojenne były czułe na zaburzenia polityczne i organizacyjne. T. Koliass (Ioaninna) na przykładzie wojskowego języka i jego terminologii uacodził się obcej tradycji we wczesnobizantyjskim państwie.

Trzecia grupa obejmowała zagadnienia generalnie związane z problematyką zachodniej Europy w późnym okresie rzymskim. P.J. Casey (Durham) przedstawił „Koniec fortu Garrisons na Walach Hadriana” i kwestię przejścia tych umocnień przez Sasów w pierwszych latach V wieku, co dało początek tworzeniu się trwałej granicy pomiędzy Anglią i Szkocją. J. Maloney (Londyn) prezentował niezwykle interesujące rezultaty prac nad odtworzeniem zmian rzymskich systemów obronnych w Londynie pomiędzy IV i V stuleciem naszej ery. M. Welch (Londyn) ustosunkował się między innymi do kwestii obecności Germanów na wyspie i zagadnienia ich statusu. H.U. Nuber (Freiburg) omówił problematykę związaną z upadkiem *limesu* Germano-Retyjskiego i zagadnienia związane z jego pograniczem w III wieku. Między innymi postawił pytanie, czy umocnienia *limesowe* zostały zdobyte czy też opuszczone dobrowolnie; czy wreszcie zajmujące je oddziały wyginęły, czy uciekły pod naporem przeciwnika. M. Kazanski (St. Germain en Laye) w referacie „Barbarzyńcy wschodni a obrona Galii w IV–V wieku” uzmysłowił zaskakująco dużą ilość materiałów dających się porównać z inwentarzami kultury czerniachowskiej, grupy masłomęckiej i kulturami sarmackimi, jakie odkryto do tej pory na terenie Francji. Pozwalają one na jednoznaczne stwierdzenie udziału przedstawicieli kultur wschodnioeuropejskich w tworzeniu dziejów wczesnych faz wczesnego średniowiecza francuskiej części Europy. Próbę udowodnienia obecności grup Alano-sarmackich w Galii podjęła też V.B. Kovalevskaja (Moskwa). Za podstawę swoich rozważań przyjęła wyniki analizy źródeł archeologicznych, antropologicznych, historycznych i toponimicznych. W odniesieniu do ostatniej kategorii przedstawiła listę około 200 nazw miejscowości, mających jej zdaniem genezę alańską. F. Vallet (St. Germain en Laye) zaprezentowała nowe spojrzenie na materiały archeologiczne pozyskane jeszcze w XIX w. w okolicy Dijon i wykazała ich bezsporny związek ze wschodnimi Germanami naddunajskimi i Hunami. W konkluzji uznała, że przedstawiciele tych społeczności stanowili silną komponentę późnorzymskich oddziałów stacjonujących wokół

dzisiejszego Dijon. Zagadnienie obecności barbarzyńskich elementów na znanym cmentarzysku w Krefeld-Gellep podjęła również R. Pirling (Linn). Bardzo interesujące studium poświęcone końcowi rzymskiej dominacji w Północnej Galii w świetle ceramiki *terra sigillata* typu Aragonne, które przedstawił D. Bayard (Amiens), dało wynik w postaci weryfikacji daty ostatecznego zajmowania obozów nie tylko na *limesie* reńskim i retyjskim, ale również na *Litus saxonicum* i *Litus nervicanus*. J. Blondiaux (Lille) przedstawił możliwości studiów antropologicznych, paleodemograficznych i paleopatologicznych materiałów kostnych z cmentarzysk północnej Galii. Wskazał przede wszystkim na zwiększenie znalezisk uszkodzeń na szkieletach spowodowanych walką w drugiej połowie IV w. oraz stwierdził idące w parze z intensyfikacją działań wojennych zwiększenie zachorowań na gruźlicę kości. Interesujące były również – cytowane przez niego – przykłady praktyk chirurgicznych i ortopedycznych. R. Brulet (Louvain) omówił późnorzymskie urządzenia wojenne z północnej Galii. C. Seillier (Martincennes Boulogne) zaprezentował wyniki badań na niezwykle interesujących cmentarzyskach z Vron i Neuville sur Escaut, na których wystąpiły zespoły grobów z inwentarzami typowo turyńskimi i alamańskimi. Odkryto na nich między innymi pochówki koni i groby ciałopalne. Pozwalają one stwierdzić rozkwitowanie w sąsiedztwie ostatniej stolicy Galii Północnej (Soissons) Germanów będących w dyspozycji Syagriusa. J.L. Massy (Vincennes) omówił drugoplanowe aglomeracje i fortyfikacje ze wschodniej Francji z III–V w. i ich rolę w organizacji obrony *limesu*. A. Jacques (Arras) streścił wyniki bardzo interesujących badań na terenie willi Nemetacum, które doprowadziły do odkrycia germańskiego sanktuarium, w którym znaleziono ludzkie czaszki złożone na brązowych misach, kości zwierząt i pogiętą pochwę miecza. Podkreślenia wymaga znakomita dokumentacja i metodyka badań.

Kolejna grupa referatów dotyczyła dziejów Afryki i Orientu u schyłku Imperium. R. Robuffat (Paryż) podzielił się uwagami o problemach polityki rzymskiej wobec swoich afrykańskich prowincji. P. Leriche (Paryż) zaprezentował na podstawie wyników badań twierdzy Dura-Europos technikę i taktykę wojen sasanidzko-rzymskich. Na wspomnianym stanowisku odkryto między innymi ślady „walki na podkopy”. W jednym przypadku stwierdzono wysadzenie przez Rzymian podziemnego korytarza kopanego przez atakujących i zasypanie kilkudziesięciu wojowników, co pozwala na interesujące studia nad uzbrojeniem żołnierzy z okresu Sasanidów.

Grupę referatów poświęconą Bizancjum otworzył G. Dagron (Paryż) omawiając taktykę i „technologię” wojenną na granicy naddunajskiej do VI w. G. Traina (Rzym) przedstawił bardzo wnikliwe studium poświęcone Priscusowi – antycznemu historykowi granicy rzymskiej, natomiast W. Pohl (Wiedeń) omówił zagadnienie strategii walki Longobardów z armią rzymską.

Grupę referatów ujętych w temacie „Rzym i Bizancjum” otworzyło wystąpienie M. Rasmart-Debergh (Bruksela); referentka zaprezentowała wyniki studiów nad ubiorem i „umundurowaniem” rzymskim na podstawie analizy wyobrażeń tak zwanych „świętych żołnierzy”, których kult istniał u chrześcijan egipskich. H. Chew (Paryż) zeweryfikowała określenie chronologiczne i kulturowe znanego od 1916 r. grobu szkieletowego z okolic Châlons nad Marną, interpretowanego we wcześniejszych publikacjach jako lateński. Obecnie datuje się go na przełom IV i V w. n.e. Uwagami na temat zespołu odzieży z grobu egipskiego, najpewniej rycerzy wyższej rangi, restaurowanej w laboratorium Luwru, podzieliły się D. Benazeth i P. Dal Pra (Paryż). Wystąpienie K. Holland Hewitt (Paryż) było poświęcone interpretacji ikonografii wojennej z późnego okresu rzymskiego; referentka zwróciła uwagę na niebezpieczeństwo uznawania za będące w użyciu w momencie powstania wizerunku elementy, umieszczane na nim zgodnie z tradycją, a nie z realiami. S. Martin-Kilcher (Augst) przedstawiła nowe wyniki badań miecza z Kolonii (Severinstor) znajdujacego się w zbiorach tamtejszego Muzeum od końca XIX wieku. Okazał się on mieczem w rodzaju *spatha* typu Nydam, którego chronologię należy przesunąć z połowy IV w. na drugą połowę III w. Przy okazji poruszono kwestie związane z obecnością broni północno- i środkowoeuropejskiej w strefie *limesowej*. Zagadnienie funkcjonowania systemu obronnego *limesu* rzymskiego w końcu IV w. w obliczu wielkiej inwazji germańskiej zaprezentował J. Napoli (Paryż). Postawił on między innymi

pytanie o możliwości wskazania tych elementów z systemu obronnego *limesu*, które powstały w wyniku bezpośredniego zagrożenia przez Germanów.

Grupę tematów poświęconych Barbarzyńcom na zachodzie Europy otworzyło wystąpienie P. Perina (Rouen), który przedstawił refleksję na temat prawdziwości wniosków co do analiz znalezisk grobowych. M. Martin (Monachium) mówił o uzbrojeniu Franków w okresie rządów Chlodwiga w odniesieniu do ewolucji *skramasaksów* merowińskich. Zauważył on, że zasadnicze zmiany w uzbrojeniu dokonały się u Franków między fazami II i III Boehnera, czyli do końca okresu panowania Chlodwiga. Jednym z nowych elementów fazy III są małe *skramasaksy* z symetrycznym ostrzem, które omówiono bardzo szczegółowo w aspekcie typologicznym. Bardzo interesujący referat przedstawił H. Härke (Reading), który na kanwie pytania o interpretację obecności broni w grobach anglo-saksońskich wykazał, że w większości przypadków nie stanowi ona podstawy dla uznania takich grobów za miejsca pochówku wojowników. Znalazła się ona w grobie zgodnie z tradycją. Obala to przekonanie o niezwykle zmilitaryzowanej organizacji tych ludów.

Grupę referatów poświęconych Barbarzyńcom na wschodzie Europy otworzył M.B. Šćukin (Leningrad), który na podstawie znalezisk umb w sarmackich kurhanach w Sadovym Kurganie i Wysočino przedstawił bardzo interesujące studium o kontaktach wojskowych między Sarmatami i Germanami, które analizował w trzech fazach. Pierwsza datowana jest na pierwszą połowę I w. n.e., czyli okres migracji Sarmatów na zachód. Druga odnosi się do okresu wojen markomańskich i uwidacznia się głównie w obecności charakterystycznych mieczy z kolistymi zakończeniami rękojeści. Trzecia faza przypada na okres od początku III w. i trwa do jego połowy, mając związek z migracjami gockimi, co ma się uwidaczniać z jednej strony obecnością umb charakterystycznych dla Germanów środkowoeuropejskich na cmentarzyskach czerniachowskich, z drugiej tamtów na grotach germańskich. A. Kokowski (Lublin) przedstawił stan badań nad uzbrojeniem Gotów w młodszym okresie rzymskim. Zestawił dostępne w literaturze znaleziska militariów z obszaru kultury wielbarskiej, czerniachowskiej i grup maśłomęckiej oraz Sîntana de Mureș, zwracając uwagę na podobieństwo i różnice asortymentu broni w kulturze przeworskiej oraz genezę niektórych form ze stanowisk kultury czerniachowskiej. Zweryfikował określenia chronologiczne części znalezisk (np. Jagnjatyn). G. Fuchs-Gomolka (Berlin) podzieliła się uwagami na temat wschodniogermańskich *Federati* w późnym okresie rzymskim. Przedstawiła też nową interpretację etniczną niektórych znalezisk z IV–VI w. z terenu północnej Bułgarii. I.P. Zaseckaja (Leningrad) podjęła dyskusję z japońskimi archeologami W. Anazawą i J. Manome, datującymi znalezisko sztyletu z Kerim-lo w Korei Południowej na IV w. Jej zdaniem podobne egzemplarze pochodzące ze stanowisk huńskich z Kazachstanu i Turkiestanu nie mogą być datowane z uwagi na charakterystyczny element ornamentu komorowego (sposób mocowania kamieni szlachetnych w oprawach) wcześniej jak na koniec V i początek VI w. n.e. W zasadniczy sposób zmienia to datowanie stanowisk huńskich ze stepów europejskich. W końcu P. Stadler (Wiedeń) przedstawił bardzo szczegółową chronologię i typologię uzbrojenia Awarów z okresu od VI do VIII w.

Obrady podsumował G. Dargon – zagadnienia wschodniej części Imperium, i M. Martin – jego części zachodniej. Zwrócili oni uwagę na niezwykle złożoność prezentowanej problematyki oraz dynamikę badań, między innymi śladów migracji germańskich.

Na podkreślenie zasługuje bardzo dobra organizacja konferencji, nad którą czuwali M. Kazanski i F. Vallet z Musée des Antiquités Nationales. Przedstawione w trakcie jej trwania materiały zostaną opublikowane w specjalnym wydawnictwie, finansowanym przez organizatorów wymienionych na wstępie niniejszej notatki.

Andrzej Kokowski

IAiE